

PROJANT EL TEMPS

Rafael Roca

Proejant el temps

PRÒLEG DE JAIME MILLÀS

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

moment memorialística, 9

Col·lecció dirigida per
Xavier Serra

© 2022, Rafael Roca Ricart
© 2022, del pròleg, Jaime Millàs Covas
© 2022, d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 – 46003 València
Telèfon: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-936-9
Dipòsit legal: V-3574-2022

Disseny de la coberta i la sobrecoberta: Collage-no
Disseny de la col·lecció: Jaume Ortola
Maquetació: Nova Digital Servicios Gráficos
Impressió: Set i Set Indústria Gràfica

A Josefina, Miquel i Núria

Proejant lo temps, l'appetit vaig siguent
AUSIÀS MARCH

PRÒLEG

Trobe oportú iniciar aquest pròleg reproduint una màxima que, manllevada de Màrius Serra, empra l'autor del llibre: «Prendre's la vida amb filologia». Perquè reflecteix l'actitud amb què ha redactat un dietari que abraça vuit mesos de la seua vida. En tot moment, en cada jornada descrita, Rafael Roca escriu, analitza i jutja, des de la seua professió i vocació de filòleg, allò que li toca viure en present. Però no ho fa amb la pretensió de construir una crònica poc estimulante o ensopeïda de l'existència, sinó més aviat amb un afany positiu de gaudir de tot el que cerca i troba; amb una actitud generosa de viure activament la quotidianitat, de sentir-se compromés amb la realitat social que l'envolta.

Prendre's la vida amb filologia significa, en el cas d'aquesta obra —que agraïsc prologar—, fer front a la vida amb la filosofia del quefer quotidià, amb el plaer de l'observador que exerceix de periodista, de l'investigador que a vegades aplica la minuciositat i la passió del «detectiu». Contar la vida amb el deler del filòleg que es transforma en historiador per a incorporar la seua galeria de personatges locals i pròxims al patrimoni general de la història política i institucional.

L'autor és un professor molt implicat no sols en la docència i la investigació, sinó també en la gestió i l'administració de la Universitat de València. Però, a diferència d'altres llibres de la seua extensa producció, *Proejant el temps* constitueix un volum escrit des del prisma universitari per a ser llegit per qualsevol lector interessat en l'actualitat de la societat valenciana,

en la seua cultura i consideració política, en el seu arrelament a una llarga tradició mediterrània.

Roca, en aquestes pàgines, és un ciutadà que, quan ix de l'aula i de la biblioteca universitàries, observa el carrer de la ciutat, llig els periòdics i revistes, escolta les opinions dels amics en un bar, es pregunta per la història i els antecedents del seu poble i de les ciutats que visita amb motiu dels intercanvis docents i de les col·laboracions que genera en l'actualitat la cultura universitària europea.

Després de llegir l'obra, el lector té la sensació que l'autor ha sigut generós d'oferir-li tanta informació i nombroses opinions dels diferents temes, qüestions i preocupacions que ha descrit en un breu espai cronològic i històric: trenta-sis setmanes. Així, es tracta d'un llibre en què, com un notari, Roca deixa constància de tot allò que li provoca el dia a dia: dona fe de lectures, pensaments, observacions i reflexions. Amb tot, en aquest horitzó de curiositat general, tria alguns fils temàtics específics i, al llarg de les pàgines, va comunicant els avanços que aconsegueix en la construcció argumental d'allò que desitja conèixer.

Cite, com a exemples, la complicitat que mostra amb l'escriptora valenciana del XIX —una excepció en un món d'hòmens— Manuela Agnès Rausell, i la preocupació per reconstruir la seua biografia i difondre l'obra literària que va crear. Parle també dels antecedents italians del senyoriu d'Alaquàs, quan busca, al cementiri de Cremona, una branca de la nissaga de Baltasar Pardo de la Casta. Al mateix temps, va descobrint, entre amics i veïns alaquasers, pistes informatives que li permeten aprofundir en la llarga història del Castell-Palau, que representa, físicament i patrimonial en el seu poble, el poder local que va exercir aquesta família noble des del segle XVI.

El dietari comença i acaba a la romàntica ciutat de Verona, nom consagrat pel drama de Romeu i Julieta. No obstant això, l'espai geogràfic i cultural pel qual viatja l'autor —físicament i amb la imaginació de l'escriptor— és, en realitat, l'antiga Corona d'Aragó. En aquesta àrea política creada al segle XIII els valencians vàrem exercir una hegemonia indiscutible —especialment en el quatre-cents, l'anomenat Segle d'Or—, no sols per l'expansió de la nostra llengua i cultura, sinó també per la influència política dels nostres nobles i representants eclesiàstics, capaços, per exemple, de determinar —des de les ciutats de Gandia i València— el nom del futur papa. Aquesta sensibilitat i memòria de germanor cultural i històrica del Mediterrani occidental, el lector la trobarà en infinitat de reflexions del dietari.

Rafael Roca es transforma en un dels millors ambaixadors que tenim els valencians per a compartir un passat que ens lliga amb els italians, i també, en altres situacions, amb Occitània. És aleshores quan els raonaments sobre actituds socials discriminatòries, al voltant de llengües minoritàries i dialectes que l'autor troba en aquest espai lingüístic internacional —en el qual el català manté actives, en determinats ambients, les seues arrels com a llengua de consideració universitària—, recorden múltiples qüestions que l'oficialitat del valencià planteja actualment.

L'extensa bibliografia i les nombroses col·laboracions en mitjans informatius, així com també els articles especialitzats que la biografia acadèmica de Roca ofereix al lector —com a resultat inqüestionable dels seus anys de docència i el permanent esforç per mantindre viva la investigació—, resulten d'obligada consulta si algú vol dedicar-se a escriure sobre el segle XIX valencià i els lletraferits de la Renaixença. La germanor viatgera que practica en aquest dietari (relacionant

els costums socials de Verona, València, Alaquàs, Macastre, Lleida, Barcelona, Venècia i Bèrgam, entre d'altres ciutats), ja l'havia exercit abans en abundants publicacions en què descriu els Jocs Florals del vuit-cents, la biografia de Teodor Llorente o l'excursionisme intel·lectual que, entre 1880 i 1911, practicà la societat cultural Lo Rat Penat.

Vaig fer la consulta anys enrere, en iniciar unes investigacions sobre les biografies de dos poetes de la Renaixença, els arxius dels quals havia localitzat per raons familiars. Li vaig demanar ajuda i assessorament, ja que el meu món professional està vinculat als mitjans de comunicació, lluny de les bambolines universitàries. I gràcies al model assagístic que vaig trobar en els seus llibres i articles, i als consells directes que em va donar, com a amics que hem arribat a ser, ara puc dir que el meu projecte investigador i editorial ha sigut satisfet amb bons resultats.

El nom de les coses és com l'origen de la vida. Quan els científics bategen els nous fenòmens socials o naturals és quan comencen a cobrar vida oficial davant dels nostres ulls. El compromís de Rafa amb la seua professió de filòleg se situa en aquesta capacitat d'observació i descobriment per a comprendre millor el món. Personalment, he gaudit quan l'escriptor es pregunta per l'etimologia de determinades paraules i expressions que escolta als interlocutors del dietari: *proejar, vetigal, llussiar, micapà, barandat, atropoll, reola, patuet...* Arriba a Verona en avió i comença a pensar en un altra llengua que té moltes relacions amb la seua. El viatger filòleg gaudeix amb la sonoritat de les frases, amb la sociologia del llenguatge en un territori pròxim i llunyà alhora. Subratlla les paraules: *machinetta, panino, mamma, caterva, lezione...* Escolta la intensitat i sonoritat de les vocals, reflexiona sobre l'ús dels dialectes.

Quan l'autor pensa que la investigació sobre el Castell-Palau d'Alaquàs ha arribat a bon terme, i que, per tant, ja pot preparar el llarg article que vol dedicar al tema, escriu en to sincer: «He arribat a apassionar-me desenvolupant-lo, tot i que també m'ha deixat una miqueta exhaust». D'una altra banda, en l'epíleg mostra desassossec perquè el dietari està escrit abans de la pandèmia, i creu que el virus de la Covid-19 posa en qüestió el sistema docent i la consideració social i acadèmica de la filologia que justifica en el llibre: «¿Quin valor tindrà la filologia enmig d'una societat que malda per sobreviure?». En situacions d'emergència, els dirigents opten per les llengües majoritàries.

Era inevitable que l'autor hi agregara l'epíleg, per compromís amb el lector. Però no crec que, després de llegir el dietari, ens mostrem influïts per la incertesa del futur o acabem esgotats per la intensitat del treball quotidià de Rafael Roca. Ben al contrari, els copiosos estímuls que ofereix l'actitud vital i docent de l'escriptor per a descobrir la vida dels pobles i el valor ètic de la informació, per a entendre les experiències pròpies, recuperar la memòria col·lectiva i combatre la ignorància i la manipulació filològica (la filologia «entre nosaltres, els valencians, excita consciències i inflama còleres»); les abundants observacions i opinions que ens transmet el llibre, en definitiva, constitueixen un esplèndid instrument intel·lectual per a fer front a la postpandèmia i buscar portes d'eixida envers un futur cultural i solidari en el qual res no serà igual.

Jaime Millàs

PRELUDI

Amb una manifesta vocació filològica, aquest dietari reflexiona al voltant dels diversos paratges geogràfics i literaris pels quals, durant bona part de l'any 2019 —des de l'1 d'abril fins al 7 de desembre, concretament—, vaig deambular espigolant versos de marge i fotografies de color sépia. Prendre distància dels llocs, costums i preocupacions que modelen el nostre dia a dia facilita l'adopció de nous punts de vista. I l'estada docent que vaig fer durant la primavera d'aquell any a la Universitat di Verona, a la vora del riu Adige, fou l'esperó que m'incità a reflexionar sobre l'ofici de filòleg, que és la meua activitat professional. D'aquesta manera, el dietari també explica un viatge conceptual, i no sols físic.

Tal com assevera Màrius Serra, m'agrada prendre'm la vida amb filologia. I el fet que en 2019 es compliren vint-i-cinc anys de la meua llicenciatura en Filologia Catalana —aleshores anomenada de «Filologia Hispànica (Especialitat Valenciana)»—, juntament amb d'altres circumstàncies i aniversaris —com ara els cent deu anys de la coronació com a «Poeta de València» de Teodor Llorente Olivares (1836-1911), un escriptor a qui he dedicat bona part de la meua trajectòria investigadora, i els cent seixanta dels Jocs Florals de València (1859)—, em varen abocar a un exercici d'introspecció. Diguem-ho així.

En conseqüència, les línies que segueixen pretenen ser una mirada d'escrutini envers una ciència —la filologia— que entre nosaltres, els valencians, excita consciències i inflama

còleres. Però que, a la fi, produeix més alegries que no afliccions. De filòlegs, n'hi ha de molts tipus; i, evidentment, la meua no és sinó una manera més d'entendre les manifestacions culturals —escrites, sobretot— i les seues repercussions socials. En un país, per cert, en què un notable fragment de la població se sent autoritzat a opinar sobre tot tipus de qüestions històriques i lingüístiques.

Juntament amb els temes més pròpiament filològics, el lector hi trobarà impressions i notes —parcials, no cal dir-ho— al voltant de breus fragments de l'actualitat valenciana, en el que pretén ser una relació eclèctica i subjectiva d'episodis, cabòries i circumstàncies. No serà estrany, doncs, que el resultat acuse el pes dels esdeveniments que, d'una banda, m'interessen i preocupen —m'interessaren i preocuparen, durant aquells dies—; i, d'una altra, més varen marcar, des d'un vessant social, cultural i polític, el període cronològic de referència. Entre els quals, les quatre convocatòries electorals —dues de generals, una d'autonòmica i una de municipal— que, en 2019, s'hi varen succeir en cascada.

Així mateix, el dietari es mostra permeable, sensible, a moltes de les lectures que vaig fer durant aquells mesos, tant per motius professionals com personals. I, encara, les que vaig portar a terme impulsat per motius laborals i personals alhora, i que potser són les més palpitants, les més expressives.

Al costat de les lectures, hi exerceixen un paper protagonista els articles —tant d'investigació com de divulgació— que hi vaig redactar, i que en gran mesura vingueren esperonats pel meu treball com a professor. Entre els d'investigació figuren estudis al voltant de temes com ara: la fàbrica d'estores que funcionà al Castell-Palau d'Alaquàs durant la postguerra; els casos de violència contra les dones que recull el dietari barroca de Pere Joan Porcar; la vida i l'obra de l'escriptora va-

lenciana Manuela Agnès Rausell i Soriano (1839-1918); la vinculació —tan particular i significativa— de Vicent Blasco Ibáñez al moviment de la Renaixença i a la societat cultural Lo Rat Penat; o la història dels Jocs Florals de València, des dels seus inicis i fins a la Guerra Civil, uns certàmens literaris de gran valor cultural i històric que, a València —a diferència de Catalunya i les Balears—, encara ens cal descobrir.

Lligat, per cert, a aquests dos darrers assumptes, el dietari acull el relat de la visita que, juntament amb un bon amic, vaig fer a la biblioteca de la centenària —i privada— entitat Lo Rat Penat, una inspecció que em resultà especialment intricada i simbòlica per dos motius, si més no: perquè feia dècades —des de la meua època d'estudiant universitari— que intentava accedir-hi (sense fortuna, però); i perquè la «Societat d'amadors de les glòries valencianes», que d'ençà la Transició democràtica manté uns postulats acientífics i secessionistes, és la gran dipositària de l'activitat lingüística i literària que es desenvolupà entre nosaltres durant cent anys: des de 1878, el moment de la seua fundació, i fins a 1977, quan en varen ser expulsats Manuel Sanchis Guarner i Joan Senent Moreno.

En referència als diversos estudis que vaig escriure entre abril i desembre de 2019, el que més ressò troba al dietari és un que, precisament, no vaig portar a terme per motius laborals sinó d'origen, podríem dir. Es tracta de l'anàlisi al voltant de la fàbrica d'estores que, des de 1934 fins a 1970, aproximadament, estigué en marxa al Castell-Palau renaixentista d'Alaquàs, que aleshores era de propietat particular. I que, pel fet d'haver vist la llum en una publicació local i comarcal, no em fou reconegut des d'un punt de vista professional. En fi, són les perplexitats del sistema d'avaluació de l'activitat investigadora a què es veu sotmés el professorat universitari, que resultarien llargues d'explicar.

Encara a propòsit de la faceta d'historiador cultural, cal assenyalar que els articles d'investigació que s'esmenten en aquestes pàgines estan, sovint, connectats amb els de divulgació, traçant així dues línies que s'entrecreuen i avancen en una mateixa direcció, tot i que amb intencions i finalitats diverses. Siga com vulga, es tracta —en la major part dels casos— d'escrits lligats a la història local i comarcal que, des de ben jove, ha centrat una part de la meua atenció. Entre altres coses, perquè considere que tota història és, en el fons, microhistòria: reconstrucció contextual de fragments del passat, tal com varen sintetitzar els professors Justo Serna i Anacleto Pons.

Quasi sempre en relació amb el treball acadèmic d'observació i descoberta de la realitat històrica valenciana, que tant m'agrada de practicar, el dietari recull també comentaris referents a notícies, documents, expressions i paraules que, en el seu moment, em varen captivar i/o interrogar, com ara el verb «proejar», d'accentuat to mariner. Així mateix, i per tal de constatar com de versàtil i heterogènia és la tasca investigadora, també hi done notícia d'un parell de documents inèdits que pertanyeren a dos il·lustres fills de la ciutat de València, i que vaig localitzar d'una manera un tant inhòspita o casual. I encara, de mitja dotzena d'anècdotes que tenen una naturalesa filològica, i de les quals tal vegada se puga extraure alguna lliçó.

Finalment, com a nota jovial, el text inclou la composició lírica i humorística en forma de goigs que, a propòsit de la seua jubilació, vaig dedicar a qui, en les darreres tres dècades, ha estat un dels meus referents acadèmics i filològics. I com a nota greu, que excedeix el termini cronològic del dietari, un epíleg sobre la Covid-19, aquesta malaltia pandèmica que, a l'inici de 2020, mentre esperàvem l'arribada de la primavera,

ens glaça l'esperit i el somriure. Però també despertà entre nosaltres onades de solidaritat.

I és que, a la fi, les pàgines que segueixen són el resultat d'un exercici d'esperança i compromís en un futur que sovint ens demana proejar. I, òbviament, de reivindicació de la identitat valenciana, del valor de la investigació històrica, del periodisme ètic i de qualitat... i d'una disciplina humanística, la filologia, que ens fa prendre consciència de les paraules i els autors que les varen escriure: des de Jordi de Sant Jordi fins a Joan Fuster, tot passant per Jacint Verdaguer, Josefa Pujol, Josep Pla i molts d'altres noms que conformen la nostra història lingüística i literària; que atorguen llum i vigor a la cultura que ens sustenta.

Amb freqüència, la vida adopta la forma d'un relat que descobrim en els rostres i els paisatges amb què ens creuem mentre fem ruta. Per això aquest dietari comença i acaba a Verona, una ciutat italiana que és exponent i metàfora de tots els llocs que, a la vora de la Mediterrània, generen llegendes. Que exerceixen de far dins la procel·losa mar de texts i d'imatges que modelen el temps, que esculpeixen el dia a dia.